

Ім'я користувача:
Полтавський інститут економіки і права Полтавськи...

ID перевірки:
1016360814

Дата перевірки:
14.06.2024 23:44:16 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
15.06.2024 07:23:41 EEST

ID користувача:
100011301

Назва документа: маг Солтіс

Кількість сторінок: 53 Кількість слів: 11830 Кількість символів: 92166 Розмір файлу: 82.85 KB ID файлу: 1016165623

14.1% Схожість

Найбільша схожість: 9.19% з Інтернет-джерелом (<http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1498/1/%d0%9d%d..>)

12.9% Джерела з Інтернету

578

Сторінка 55

3.28% Джерела з Бібліотеки

38

Сторінка 61

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

ВСТУП

Серед основних завдань сучасного суспільства є необхідність рівного доступу всіх людей до якісної освіти, незалежно від расових, соціальних і психофізичних відмінностей. Це вимірює ефективність суспільного прогресу Української держави у забезпеченні права всіх громадян на повагу, взаєморозуміння та самовизначення в суспільстві. Основна мета освіти в 21 столітті – розвиток кожної людини як повноправного учасника розбудови демократичного суспільства.

Право на освіту мають усі діти, у тому числі діти-інваліди, незалежно від причин інвалідності. Проблема інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в масові навчальні заклади стає все більш актуальною тенденцією в сучасній системі освіти. Їхня освіта зумовлена різними факторами. Серед цих причин – надання освітніх послуг дітям з інвалідністю в інтернатних закладах, частина з яких знижує соціальну компетентність та дезадаптацію **в цілому; У вітчизняній системі освіти відсутня масова практика інклюзивного навчання.**

Забезпечення рівних можливостей та рівних прав для дитини з вадами розвитку – це, насамперед, можливість перебувати в оточенні звичайних однолітків, отримувати якісну освіту.

Право всіх дітей з обмеженими можливостями на освіту закріплено в багатьох міжнародних і державних законодавчих документах, зокрема:

Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для осіб з обмеженими можливостями (ООН, 1993 р.), Саламанкській декларації про принципи у сфері освіта для осіб з особливими потребами, 1993 р. Політика та практична діяльність, Програма «Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами» (1994 р.); Конвенція ООН «Про права людей з інвалідністю» (2006 р.), Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.). Концепція створення інклюзивної освіти (2010) та ін.

Вагомий внесок у виділення спектру соціальних проблем, пов'язаних з інвалідністю, зробили такі вчені як: І. Зверева, І. Іванова, А. Капська, В. Ляшенко, О. Молчан, В. Тесленко. Вони розглядають інтеграцію людей з обмеженими можливостями як складову соціальної роботи зокрема та соціальної політики загалом.

Проблеми інтеграції осіб з вадами здоров'я через освіту та можливості доступу до освіти, стали темою досліджень вітчизняних дослідників (О. Безпалько, Е. Мартинов, Самсонов, Є. Тарасенко, О. Полякова, Б. Барбер, Г. Бейкер, П. Бурдые та ін. вчені.

Серед наукових праць, що описують різні аспекти підтримки дітей з особливими потребами у закладі освіти, Г. Бойко, А. Кисляк, К. Кольченко, С. Місяк, П. Таланчук, В та ін. Специфіку взаємовідносин дітей з особливими потребами з іншими учасниками освітнього процесу досліджували К. Кольченко, Г. Мазарська, С. Ревер-Лампманн та ін.

Актуальність проблеми, її суспільна та практична значущість, недостатня теоретична розробленість, а також необхідність вирішення протиріч зумовили вибір теми магістерської роботи: *«Особливості адаптації та соціалізації дітей з інвалідністю»*

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування та практичне вивчення шляхів інтеграції дітей з інвалідністю в освітній простір.

Завдання дослідження:

1. Визначте проблему інтеграції осіб з інвалідністю в сучасній психолого-

педагогічній науці.

2. Визнати важливість інтегративного та інклюзивного підходу до освіти на основі вивчення нормативно-правової бази для забезпечення інтеграції дітей з особливими потребами.

3. На основі аналізу досвіду навчання і виховання дітей з інвалідністю в системі освіти визначити основні проблеми створення інклюзивної освіти освітньому просторі.

4. Обґрунтування методичних рекомендацій щодо удосконалення процесів адаптації та соціалізації дітей з інвалідністю в освітнє середовище.

Об'єкт дослідження: процеси адаптації та соціалізації дітей з інвалідністю.

Предмет дослідження: зміст, форми і методи адаптації та соціалізації дітей з інвалідністю.

Відповідно до поставлених завдань використовувався комплекс методів дослідження:

- теоретичні: аналіз, синтез, систематизація, порівняння, класифікація, узагальнення психолого-педагогічної, соціологічної літератури для з'ясування змісту основних понять дослідження, обґрунтування важливості та особливостей інклюзивного навчання дітей з особливими потребами в умовах освітнього простору, контент-аналіз нормативно-правових документів для визначення змісту інклюзивної освіти дітей з особливими потребами в умовах закладів освіти;

- емпіричні: діагностичні (бесіди, анкетування, опитування), констатуючий експеримент, спрямований на дослідження реальної ситуації інтеграції дітей з обмеженими можливостями в освітній простір.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Полтавської загальноосвітньої школи №8.

Практичне значення дослідження полягає у розробці методології розуміння феномену адаптації та соціалізації дітей з інвалідністю в освітнє

середовище та методичних рекомендацій щодо організації зазначених процесів.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних основ адаптації та соціалізації дітей з інвалідністю в умовах освітнього простору; удосконаленні методів та прийомів роботи з дітьми для оптимізації їх включення в освітнє середовище.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується теоретико-методологічною обґрунтованістю його вихідних положень; використання комплексу методів дослідження, відповідних його науковому апарату; поєднання кількісного та якісного аналізу теоретичних та експериментальних матеріалів досліджень, статистичний метод обробки експериментальних даних; покрокова логіка дослідження; особиста участь в експериментальній роботі; Впровадження отриманих результатів у діяльність ЗО.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на науково-практичних конференціях, симпозиумах, семінарах, круглих столах, таких як: «Організація соціально-педагогічної та корекційної роботи в умовах інклюзивного навчання» (Полтава, 2023), «Реальні проблеми. Дослідження». у галузі соціальної педагогіки» діяльності та соціальної роботи» (Харків, 2024).

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, анотації до розділів, загальних висновків, 4 додатків, списку використаних джерел (68 позицій). Загальний обсяг магістерської роботи становить 80 сторінок, з них 56 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛІ. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНВІЛІДНІСТЮ

1.1. Сутність понять «інвалід» та «інвалідність».

Інвалідність – це соціальний стан, якого не може уникнути жодне суспільство. Кожна держава формує власну соціально-економічну політику щодо осіб з інвалідністю, виходячи з рівня їх розвитку, пріоритетів і можливостей. Найважливішою функцією держави по відношенню до непрацездатних громадян є створення ефективної системи, що забезпечує умови для задоволення їхніх потреб через відображення суспільно прийнятної системи цінностей. Соціальна політика щодо цих людей є складовою внутрішньої політики держави, що має нормативно-правову базу, представлену в соціальних програмах, практичних заходах, в основі яких відносини в суспільстві визначаються інтересами та потребами інвалідів. . Закономірності діяльності держави безпосередньо пов'язані з роллю та визначенням інвалідів у соціальному середовищі та ставленням до них інших громадян.

Згідно з національним законодавством, «інвалідність — це ступінь погіршення здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджає або обмежує здатність або можливість конкретної особи виконувати діяльність у тій мірі та в межах, які вважаються нормальними для утримання». вік, стать,

соціальні та культурні фактори» [31].

Під час аналізу наукової літератури встановлено неоднозначність трактування поняття інвалідності. Зокрема, у соціології інвалідність визначається як «стан, коли людина нездатна (повністю або частково) до нормального особистого чи соціального життя через свій фізичний недолік (вроджений або набутий).

За висловом вітчизняних науковців О. В. Безпалько та Т. Г. Губаревої, інвалідність – це «обмеження можливостей, зумовлене фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами, які перешкоджають входженню людини в суспільство та участі в ньому». сімейне і державне життя в умовах рівності з іншими членами суспільства» [80, с.9 і п.3].

У законі також фігурує поняття «інвалід» - «особа зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою (наслідком) або вродженими вадами психічного чи фізичного розвитку, що спричинило обмеження нормальної життєдіяльності. " діяльність, що зумовлює необхідність отримання особою підвищеної соціальної допомоги та соціального захисту, а також надає можливість державі вживати відповідних заходів для забезпечення її законодавчо визначених прав» [23].

У наукових джерелах інвалід визначається як «особа будь-якого віку та статі, яка внаслідок генетичних або набутих вад психофізичного розвитку має суттєві обмеження в усіх аспектах життя порівняно з такою особою з нормальним розвитком» [18, с. 11]. Ця нова концепція інвалідності передбачає мобілізацію зусиль держави для забезпечення того, щоб усі люди з інвалідністю мали рівні права брати участь у житті суспільства, незалежно та повноцінно, визначати та здійснювати свої соціальні права.

У соціально-педагогічній літературі термін «інтеграція» часто вживається в широкому сенсі, маючи на увазі права та можливості людини з особливими потребами брати участь у всіх формах соціального життя разом з

іншими членами суспільства [92].

Логічно доцільною є типологія, запропонована Л. М. Сіпціною та І. І. Мамайчуком. Вчені рекомендують розглядати два підходи до інтеграції людей з вадами психофізичного розвитку в суспільство:

- Перший - передбачає створення умов для адаптації людей з обмеженими можливостями в загальній системі суспільних відносин в рамках освітнього середовища, в яке вони інтегровані. Такий підхід є дещо обмеженим, оскільки не враховує двостороннього характеру процесу соціалізації та трактує інваліда як єдиний об'єкт інтеграції.

- Другий підхід (соціальна інтеграція) трактує людину з інвалідністю як суб'єкта готової інтеграції, який активно бере участь у процесі.

Водночас саме суспільство має бути готове терпіти таку людину. Важливим фактором соціальної інтеграції є створення відповідних правових засад держави, які регулюють сприятливі умови для інтеграції, встановлення позитивних стосунків між усіма членами суспільства [95].

Інші дослідники І. Кальченко, Т. Бикова наголошують, що інтеграція людей з обмеженими можливостями може бути: повною, тотальною (повною), постійною (частковою) та систематичною тимчасовою.

Повна інтеграція полягає у забезпеченні умов для навчання дитини з особливими освітніми потребами в одному класі з дітьми, що нормально розвиваються. Така інтеграція доцільна для дітей, рівень психофізичного та мовного розвитку яких знаходиться на одному рівні або близький до вікової норми здорових дітей;

комбінована (повна) інтеграція буде ефективною для дітей, рівень психофізичного розвитку яких значно нижче вікової норми. Такі діти потребують систематичної корекційної роботи, але при цьому вони здатні вчитися колективно і колективно з однолітками, що нормально розвиваються, з окремих навчальних дисциплін і проводити з ними значну частину часу поза уроками.

Постійна часткова інтеграція стосується дітей-інвалідів, які не можуть опанувати освітній стандарт на рівні зі здоровими однолітками (діагнози F-70, F-71). За таких умов дозується інтеграційний період, регламентується зміст спільної діяльності, вносяться необхідні корективи в розклад з урахуванням зазначених психофізичних особливостей дітей.

Систематична тимчасова інтеграція зводить до мінімуму спілкування дітей-інвалідів з однолітками, що нормально розвиваються (виконання спільної діяльності тощо). При такій інтеграції створюються умови для отримання першого досвіду спілкування з однолітками [35].

Для нашого дослідження представляють інтерес такі види інтеграції, як соціальна (інтеграція в суспільство) та педагогічна (освітня). Основними концептуальними засадами такого роду інтеграції є: переосмислення суспільства та стану його ставлення до людей з інвалідністю; визнання їх рівноправності; розвиток активної поведінкової позиції з метою позиціонування себе в сучасному суспільстві; Задовольнити потребу суспільства у забезпеченні рівних можливостей для людей з інвалідністю в різних сферах життя.

У психолого-педагогічній літературі соціальну інтеграцію визначають як:

- соціальна адаптація дитини з вадами розвитку до загальної системи соціальних відносин і взаємодій, особливо в рамках освітнього середовища, в яке вона інтегрована [95];

- процес, а також система інтеграції індивіда в різні соціальні групи і відносини через організацію колективної діяльності (особливо спорту, освіти, праці).

- кінцева мета спеціальної освіти спрямована на інтеграцію особистості в соціальне життя [51].

Педагогічна (освітня) інтеграція **полягає у забезпеченні доступу дітей з особливими потребами до** встановлених освітніх послуг та регулярних занять закладів загальної середньої освіти. Цей вид інтеграції може реалізовуватися

через функціонування спеціальних класів (груп), у яких діти з особливостями психофізичного розвитку здобувають освітній рівень спеціальної школи-інтернату або закладу загальної середньої освіти відповідного виду.

У зарубіжній літературі «інтеграція в освіті» визначається як вибіркоче переведення дитини з особливостями психічного розвитку до звичайної загальноосвітньої школи. При цьому він повинен мати здатність і відповідний рівень підготовки до вивчення шкільної програми.

Забезпечити інтегроване навчання. Відповідно до цього підходу під інтеграцією розуміють асиміляцію, при якій, з одного боку, людина з особливими потребами готова до інтеграції в суспільство, а з іншого – суспільство готове дати їй необхідні умови проживання, максимально наближені до загальноприйнятої норми.

Процес соціальної інтеграції людей з інвалідністю є інтегрованим явищем, складовими якого є:

- соціально-аксіологічний компонент – суспільство визнає однакові цінності, які визначають сприйняття та ставлення людей з обмеженими можливостями та здорових людей;

- організаційно-правовий компонент – процес інтеграції розвивається на основі законодавства, що забезпечує рівні права громадян; Просторова організація життєдіяльності - з метою інтеграції інвалідів у суспільство розробляється універсальний дизайн, об'єкти якого доступні всім без необхідності їх спеціального пристосування для потреб окремих категорій споживачів;

- міжособистісні стосунки - гідність особистості та визнання її рівних прав інтерналізуються незалежно від факторів фізичного чи психічного здоров'я.

Процес інтеграції буде вважатися завершеним і успішним, якщо його учасники інтерналізують новий набір необхідних соціальних ролей, цінностей, соціальних норм і стереотипів поведінки. Це складний, динамічний і іноді

суперечливий процес, особливо це стосується криз для людей з обмеженими можливостями. Людина не завжди може подолати кризу, і тоді інтеграція і подальший розвиток її особистості може не бути успішним. Беззаперечним є той факт, що життєвий шлях людини з інвалідністю супроводжується багатьма кризами інтеграції: кризами особистісного зростання, невдоволення соціальним чи особистим статусом, обмеженням у колі спілкування тощо. Недоступний рівень самоідентифікації людей з обмеженими можливостями з часом може призвести до глибокої незадоволеності, соціальної чи соціально-групової ідентифікації та самознищення.

Реформувати систему відносин між інвалідами та суспільством потрібно зараз. На жаль, часто існує розрив між соціальними функціями та обов'язками, які людина реально виконує в суспільстві. Повноцінна інтеграція людей з інвалідністю в суспільство відбудеться лише тоді, коли така особа змінить свій соціальний статус і візьме активну участь у суспільному житті.

1.2. Нормативно-правове забезпечення адаптації та соціалізації дітей з інвалідністю

На сучасному етапі розвитку системи інтеграції інвалідів, зокрема, вирішення проблем дітей та молоді з особливими потребами в Україні здійснюється згідно з документами, затвердженими міжнародними організаціями, насамперед ЮНЕСКО, Організація охорони здоров'я, Міжнародна організація праці, Міжнародна ліга товариств, допомога людям з особливими потребами та національне законодавство. Вони зосереджують свою увагу і зусилля.

До різних аспектів життєдіяльності цієї категорії населення відносяться:

- розробка методів та критеріїв діагностики розладів здоров'я;
- визначення місця та відповідальності держави і держав-учасниць щодо їх зобов'язань щодо осіб з інвалідністю;
- дослідження та реалізація шляхів вдосконалення системи підтримки та допомоги, наприклад, розвиток їх правового статусу.

Важливим етапом у розвитку національної нормативно-правової бази є досвід імплементації міжнародних документів, що регулюють доступ осіб з особливими потребами до освіти, особливого значення набули акти ООН.

На сьогоднішній день найбільшим досягненням у сфері прав людини на глобальному рівні є Загальна декларація прав людини, прийнята ООН 10 грудня 1948 року. Цей документ проголосив рівність Загальною декларацією прав людини ООН, не включаючи права всіх індивідів [67].

Таким чином, Декларацію про права розумово відсталих осіб, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 20 грудня 1971 року, можна вважати важливим і всеосяжним досягненням у сфері прав людей з обмеженими можливостями. Відповідно, розумово відсталі користуються такими ж правами, як і всі інші члени суспільства:

- право на послуги в медичній сфері;
- право на забезпечення матеріальних цінностей;
- право на освіту та професійну підготовку відповідно до своїх здібностей;
- право на проживання в сім'ї або проживання в спеціалізованих установах, умови проживання яких наближені до нормальних.

Пізніше на Генеральній Асамблеї ООН приймається Декларація про права людей з обмеженими можливостями, в якій говориться, що: «Люди з обмеженими можливостями мають такі ж основні права, як і їхні ровесники того ж віку, незалежно від причини, характеру та складності їхньої інвалідності чи вад» [15].

У цьому нормативно-правовому документі йдеться про те, що люди з інвалідністю повинні отримувати необхідну підтримку, яка дозволить їм продемонструвати свої здібності та можливості та прискорити процес інтеграції в суспільство пропорційно їхнім здібностям.

Можна впевнено сказати, що наведені міжнародні документи вперше визнають, що інвалідність слід розглядати не через медичну вакцину, а як

соціальну проблему, як проблему захисту прав та інтересів і свобод людини.

У 1989 році міжнародне регулювання прав людей з обмеженими можливостями обговорювалося на Конвенції ООН про права дитини. За часів незалежності Україна ратифікувала вищевказані документи щодо осіб з інвалідністю. Політика держави щодо них у цей період мала переважно компенсаційний характер і ґрунтувалася на наданні певних видів матеріальної допомоги та сприяння, окремих послуг цій категорії населення. Не розглядалося завдання адаптації життєвого середовища до особливостей і потреб людей з обмеженими можливостями, як необхідної умови їх успішної інтеграції в суспільство.

Важливими, на наш погляд, є затверджені на 48-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 20 грудня 1993 р. «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для людей з обмеженими можливостями» [81], де розглядалися механізми та шляхи досягнення рівних прав та освітні можливості для людей з обмеженими можливостями та визнання інтегрованого освітнього середовища ключовим напрямком розвитку сучасної системи освіти.

«Типові правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю» стали правовою основою для подальшого вдосконалення системи освіти для осіб з інвалідністю. Цей документ узагальнив умови організації освітнього процесу в інтегрованому середовищі [81]:

У загальноосвітніх навчальних закладах середньої освіти освітній процес повинен передбачати надання різних форм послуг: від послуг перекладача до особи, яка повинна постійно супроводжувати; гарантувати адекватний доступ і послуги підтримки, необхідні для задоволення потреб людей з різними видами інвалідності; забезпечувати доступ до освітніх послуг для осіб з інвалідністю в інтегрованих структурах; освітній процес на всіх рівнях потребує залучення батьків, громад та організацій людей з інвалідністю.

Всесвітня конференція з освіти осіб з особливими потребами, організована в Іспанії за підтримки ЮНЕСКО, підкреслила проблеми доступу

та якості такої освіти, була представлена нова освітня концепція освіти дітей з обмеженими можливостями. Важливі концептуальні положення щодо освіти осіб з обмеженими можливостями містяться в Саламанкській декларації щодо освіти осіб з особливими потребами. Такі положення мають лягти в основу освітньої політики та практичної діяльності 92 держав-учасниць згаданої конференції [76].

Саламанкська декларація підкреслює, що кожна дитина є унікальною особистістю з унікальними інтересами, здібностями та навчальними потребами. Тому, відповідно, важливо реформувати систему освіти та розробити навчальні програми таким чином, щоб можна було задовольнити такі різноманітні особливості та потреби. Як наголошується в Декларації, люди з особливими потребами повинні мати доступ до освітнього процесу в звичайних школах, які повинні створювати їм умови, особливо з використанням дитиноцентричних педагогічних методів [76].

Реформування освітнього середовища має бути здатним охопити освітою всіх дітей, незалежно від індивідуальних відмінностей і недоліків:

- законодавче визнання інклюзивної освіти, яке передбачає, що всі діти повинні навчатися в звичайній школі, а також у деяких випадках, коли інакше це неможливо;
- заохочення до обміну досвідом у цій сфері з країнами з подібними системами інклюзивної освіти;
- розширення участі батьків, громад, громадських організацій осіб з інвалідністю в процесах планування та прийняття рішень щодо забезпечення особливих освітніх потреб;
- створення належних умов для розробки стратегій, необхідних для виявлення та визначення особливих потреб у дітей;
- розроблення науково-методичні основи інклюзивної освіти;
- спрямованість на підготовку всіх учасників освітнього процесу до роботи в системі інклюзивної освіти [40, с. 49–52].

Так у вступі «Основи дій щодо осіб з особливими освітніми потребами» [70; 76] зазначається, що певна кількість дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах стикається зі значними недоліками в освітньому процесі. І в даному випадку поняття «особливі освітні потреби» використовується по відношенню до всіх дітей та молоді, в основі яких лежать різного роду психофізичні недоліки або труднощі, пов'язані з початковим освітнім процесом. Відповідно, освіта, як зазначено в Саламанкській декларації [76], повинна бути адаптована до потреб дітей, а «діти мають бути адаптовані до мінливих і постійних умов навчання».

Можна стверджувати, що на таких основних визначеннях базується концепція інклюзивної школи – «школи для всіх». У декларації зазначено, що тривалий час проблеми людей з психофізичними розладами ускладнювалися обмеженими можливостями суспільства, яке акцентувало увагу на недоліках, а не на потенційних можливостях цих людей.

У документі наголошується, що інклюзивні школи повинні забезпечувати якісну освіту для всіх дітей, а також створювати умови для усунення дискримінаційних установок і настроїв, створення позитивної атмосфери в громадах для формування інклюзивного середовища, змінюючи соціальні перспективи.

Можна сказати, що існують відмінності в освіті людей з інвалідністю в європейських країнах, особливо в розвитку та розгалуженості системи спеціалізованих навчальних закладів. Так, у «Рамковій програмі дій» зазначено, що країни зі сформованою системою спеціальної освіти можуть організувати центри інклюзивної освіти на власній основі за умови, що персонал таких навчальних закладів має необхідний досвід роботи з відповідною категорією дітей [76].

У таких навчальних закладах можуть бути організовані як центри професійної підготовки, так і координаційні центри для спеціалістів, які працюють у середніх навчальних закладах. Відповідно, працівники спеціальних шкіл можуть сприяти розробці та підготовці навчальних планів з

урахуванням особливих освітніх потреб школярів, у використанні різноманітних практичних методів. Також акцент робиться на студентів з різними вадами психофізичного розвитку та без них.

У Дакарській декларації мета освіти тисячоліття полягає в тому, щоб усі діти отримували обов'язкову освіту з акцентом на тих, хто має певні обмеження.

Важливим документом є Конвенція ООН про осіб з особливими потребами, яка окреслює права осіб з особливими потребами на освіту без дискримінації.

Аналіз чинного законодавства України обґрунтовує застосування державного стандарту щодо навчальних закладів. Водночас необхідно підкреслити, що таке запровадження є неможливим через неналежну розвиненість відповідної нормативно-правової бази України у сфері освіти. Тому на сьогодні правовий статус інтегрованого, інклюзивного навчання не визначено в нормативно-правовому полі системи освіти, не розроблено належним чином сучасні підручники, науково-методичне забезпечення та фінансування їх друку [46, с. 30].

Відзначимо, що в Україні інтеграційні процеси в системі освіти розпочалися на початку 90-х років завдяки прийняттю національних нормативно-правових актів, прийнятих з урахуванням основних положень Декларацій ООН.

Право громадян України на освіту без будь-яких обмежень було законодавчо визнано в прийнятому (1993 р.) Законі «Про освіту». Гуманізм і демократія як основа освіти, доступність і безоплатність освітніх послуг, право на безоплатну освіту для всіх громадян незалежно від стану здоров'я, відкритість навчальних закладів. Дає підстави вважати це законним.

Документ, що регламентує діяльність системи освіти України, як прогресивний крок у виконанні вимог міжнародних нормативних документів, ратифікованих нашою державою.

У 2017 році Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про забезпечення доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» про внесення змін до Закону України «Про освіту» [68].

В українському законі зазначено, що інклюзивна освіта – це комплексна система освітніх послуг, яка забезпечує право на освіту осіб з особливими освітніми потребами, їх соціалізацію та інтеграцію в суспільство. Водночас згідно з порядком, розробленим Міністром Кабінету Міністрів України, особам з особливими освітніми потребами мають надаватися різні види допомоги (психолого-педагогічна, корекційно-розвиваюча та інші). Враховувати потреби осіб з особливими освітніми потребами, визначені індивідуальними програмами розвитку.

Позитивні зміни можна побачити в новому українському законі «Про освіту», який парламент ухвалив 5 вересня 2017 року [27], де більш детально врегульовано законодавче забезпечення інклюзивної освіти. Принципово новими посадами є:

1) для організації навчального процесу для осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти створюються інклюзивні та/або спеціальні групи та класи (у разі необхідності);

2) навчальні заклади зі спеціальними та інклюзивними групами та класами створюють умови для організації навчального процесу осіб з особливими освітніми потребами за індивідуальними програмами розвитку та з урахуванням їх індивідуальних потреб і здібностей;

3) особи з фізичними, розумовими, інтелектуальними вадами та сенсорними порушеннями мають бути забезпечені спеціальними засобами навчання;

4) одночасно особам з особливими освітніми потребами надаються послуги психолого-педагогічного та корекційно-розвиткового характеру згідно з замовленнями, визначеними центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки;

5) психолого-педагогічні послуги – це комплексна система освітніх процесів і заходів розвитку особи з особливими освітніми потребами, передбачена індивідуальною програмою розвитку. Систему заходів забезпечують педагогічні працівники закладів освіти, реабілітаційних закладів системи охорони здоров'я, спеціалісти соціального захисту населення, інклюзивно-ресурсного центру;

6) корекційно-розвиткові послуги (допомога) – комплексна система заходів підтримки особи з особливими освітніми потребами в рамках організації освітнього процесу, яка включає розвиток особистості (пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення);

7) органам державної влади та місцевого самоврядування створити інклюзивно-ресурсні центри для забезпечення права на освіту та психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами;

8) психолого-педагогічний супровід – це комплексна система заходів щодо організації навчально-виховного процесу та розвитку дитини, низка яких закріплюється в індивідуальній програмі розвитку дитини [53].

Закон України «Про загальну середню освіту» відносить дітей з особливими потребами у сфері освіти до «дітей для навчання в спеціальних загальноосвітніх школах (школах-інтернатах)» щодо їх інтеграційних можливостей. У ньому також містяться суперечливі твердження щодо дітей з особливими потребами: з одного боку, зарахування та відбір дітей до спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) та їх навчання та переведення з такого типу закладів; з іншого – здобуття середньої освіти здійснюється на підставі проходження відповідних психолого-медико-педагогічних консультацій центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки; з іншого боку, батьки або особи, які виконують їх обов'язки, за умови надання необхідної психолого-медико-педагогічної консультації не можуть направити дитину до спеціального загальноосвітнього навчального

закладу (школи-інтернату), у такому разі навчання дитини переходить на власне. місце у вигляді людини [22].

Стосовно процесу залученості (інакше кажучи, «інклюзивної освіти»), тобто навчання дітей з особливими потребами поряд з дітьми з нормальним психофізичним розвитком в умовах загальноосвітніх навчальних закладів середньої освіти за місцем проживання. Документи ще належним чином не розподілені. Але схожі за змістом і змістом поняття «інтегроване навчання» та «інтеграція в загальноосвітніх навчальних закладах» уже можна знайти в офіційних документах постанов Кабінету Міністрів України та державних програм.

Наприклад, Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.2000 р. № 1545. [46] містить основні положення про те, що «ізольоване стаціонарне навчання дітей-інвалідів має бути замінено інтегрованим навчанням і вихованням», а в «Напрямах реабілітації» передбачено «проживання дитини-інваліда в групі дітей»; суспільство (як це відбувається в інтернатних установах закритого типу), в умовах нормального середовища" та про "поступову інтеграцію дітей з обмеженими можливостями в дошкільні та загальноосвітні школи" [46]. Цінним висновком цього документа є те, що він проголошує. дитина в інтернаті збереження сім'ї на відміну від інших способів виховання та переваги «інтеграції в учнівський колектив», а не домашніх методів виховання.

Про необхідний елемент успішної інтеграції інвалідів у суспільство, а також про необхідність соціально-педагогічного та психологічного патронажу та психолого-педагогічної підтримки за наявності йдеться в Законі України «Про реабілітацію». інваліди в Україні» [25] , і це можна вважати досягненням для України. Закон дає, згідно з міжнародними стандартами, основні визначення таких термінів, як «інвалід», «дитина з інвалідністю», «усунення обмежень життя». У цьому документі цінним є згадка про

Державну типову програму реабілітації інвалідів. Типова державна програма реабілітації інвалідів перераховує гарантовані державою послуги за різними напрямками: медико-психолого-педагогічними, фізичними, професійно-технічними, праця, фізична культура і спорт, побутова, соціальна реабілітація, технічні та інші засоби реабілітації, вироби медичного призначення, що надаються безоплатно або на пільгових умовах особам з інвалідністю відповідно до віку, статі, виду захворювання. Програма реабілітації є обов'язковим для виконання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, установами реабілітаційного характеру, підприємствами та організаціями, на яких працює або проживає інвалід, дитина-інвалід, незалежно від їх відомчої підпорядкованості.

Освітня доктрина 2001 року говорить про рівний доступ до якісної освіти, але розглядає інтеграцію не як залучення учнів до загальноосвітніх шкіл, а як зближення спеціалізованих навчальних закладів. Далі ми знаходимо положення та положення щодо організації інклюзивної освіти для людей з обмеженими можливостями.

Зокрема, у наказі МОН України від 03.11.2004 р. № 849 зазначено, що індивідуальний навчальний план, розроблений для дітей з особливими потребами, крім загальноосвітніх, повинен передбачати заходи корекції, реабілітації та логопедичної роботи.

Подібні положення містяться в «Спільній програмі освіти та професійної підготовки інвалідів», затвердженій 26 листопада 2002 р. спільним наказом МОН України та НАН України:

- будувати у всіх містах і міських округах. не менше одного загальноосвітнього навчального закладу з необхідними умовами для навчання осіб з інвалідністю з метою ранньої соціальної адаптації дітей-інвалідів, які не мають затримки інтелектуального розвитку;

- відповідальність за створення таких умов покладено на різні відомства та міністерства (МОН, МОЗ, Мінекономіки, Мінфін, міські та обласні державні адміністрації, громадські організації інвалідів);

- розробити нормативи чисельності та акредитації в спеціалізованих школах-інтернатах, центрах професійної, соціальної, медичної реабілітації інвалідів, навчально-виробничих підприємствах і ВНЗ I-IV) у межах виділення валеологів, реабілітологів, психологів, профконсультантів, фахівців та перекладачів жестової мови та інші спеціалісти;

- забезпечити адекватних спеціалістів для навчання дітей [41].

Через створення мережі різноманітних інклюзивних закладів система загальної середньої освіти зазнала значних змін. Зокрема, про створення навчально-реабілітаційних центрів для дітей з особливими потребами, своєрідних загальноосвітніх навчальних закладів, запровадження інтегрованого навчання дітей з особливими потребами, йдеться у наказі МОН України. Соціально-педагогічний аспект цього документа полягає в наступному:

- на необхідність органами місцевого самоврядування забезпечити належні житлові та побутові умови для інвалідів у візках, забезпечуючи їм безперешкодний доступ до освіти та інших закладів;

- у створенні науково-методичних центрів освіти;

- у створенні центрів соціальної реабілітації людей з особливими потребами;

- в модернізації навчально-матеріальної бази загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів для задоволення особливих освітніх потреб осіб з інвалідністю. Також Порядком передбачено перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців (педагогічних, науково-педагогічних працівників) різних напрямів роботи з дітьми та дорослими з інвалідністю;

- запровадження у вищих навчальних закладах спеціальності «Корекційно-реабілітаційне навчання».

Важливим кроком у розвитку та популяризації переваг інклюзивної освіти стала прийнята у 2010 році МОН України «Концепція розвитку інклюзивної освіти», де інклюзивна освіта розглядається як «складний процес забезпечення впровадження». Рівний доступ до якісної освіти для дітей з особливими потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах за заявами персоналу; орієнтованих методів навчання, наприклад, врахування індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності дітей». Соціально-педагогічний компонент концепції полягає у визнанні необхідності створення освітньо-розвивального середовища для дітей з особливими потребами. персоналу, залучення батьків до навчально-реабілітаційного процесу [45].

Не менш важливу роль у розвитку системи інклюзивної освіти України відіграла міністерська постанова Кабінету Міністрів України «Про процес організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» від 15 серпня 2011 р. [64]. Так, у цьому документі йдеться про право дітей з особливими потребами на освіту за місцем проживання та їх інтеграцію в суспільство. Соціально-педагогічний зміст документу було виражено крізь призму визначення необхідності надання особистісно орієнтованих освітніх послуг дітям з особливими потребами в класах інклюзивного навчання загальноосвітніх навчальних закладів за типовими навчальними планами, програмами та підручниками, рекомендованими міністерством. Українська освіта і культура для закладів такого роду.

Можна впевнено сказати, що в Україні є позитивні зміни в політиці щодо системи освіти дітей з особливими потребами. це:

- доопрацювання базових освітніх законів щодо осіб з обмеженими можливостями (до закону «Про освіту» введено поняття інклюзивного навчального закладу);

- «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах з питань інклюзивного навчання», розроблений і затверджений Кабінетом Міністрів України [64] .

запровадження інклюзивної освіти та навчання, створення та розвиток інклюзивно-ресурсних центрів;

- Реформування системи інституційного догляду та освіти (Указ Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501 «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» [88], від 13 грудня 2016 р.[89] та інші; Від 31 березня 2017 року: Протокол Першого засідання Національної ради реформ «Освіта, безпека та благополуччя дітей як пріоритет розвитку країни»; Програма діяльності Кабінету Міністрів України, згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-П «Схвалення Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері людського Права. Період до 2020 року» [73] та інші);

- Вперше виділення Урядом України субвенції на інклюзивну освіту (14.02.2017 – цільова субвенція з державного бюджету в сумі 209,4 млн. грн., у державному бюджеті на 2018 рік – понад 500 млн. грн.). Такі субвенції вже виділені;

- Сучасні методи оцінки розвитку дитини, особливо Leiter-3, WISC-IV, Conners-3, CASD, PEP-3 та навчання спеціалістів, а також закупівля речей, матеріалів та обладнання, в тому числі довгострокових. використовувати);

- Уряд від липня 2017 року Створити нову систему служби підтримки та супроводу дітей з особливими потребами - Створити інклюзивно-ресурсні центри шляхом реорганізації психолого-медико-педагогічних консультацій.

- Загальна середня. призначений для всіх учнів з особливими освітніми потребами. Передбачається, що під час перебування у загальноосвітніх установах враховуються освітні та соціальні потреби дітей з комплексними порушеннями розвитку.

- 9 серпня 2017 року Кабінет Міністрів України затвердив Національну стратегію та план заходів (якими пропонується щорічно збільшувати кількість охоплених дітей) щодо реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки, шляхом надання інклюзивної освіти 30% від загальної кількості дітей з інвалідністю).

- Максимальна доплата 20% педагогам, які працюють в інклюзивних класах чи групах (14.02.2018 р.);

- Збільшення кількості асистентів вчителів для інклюзивного класу (Міністерством освіти і науки України до 01.02.2018);

- Умови запровадження вперше посад вчителя-дефектолога у закладах загальної середньої освіти, де навчаються особи з особливими потребами в інклюзивних та спеціальних класах.

- Затвердження Типового переліку спеціальних методик корекції психофізичного розвитку дітей з вадами розвитку, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти (МОН України 23.04.2018).

- Перехід від Міжнародної класифікації хвороб України до Міжнародної класифікації функцій, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей та підлітків (далі МКБ-ДП, 23.05.2018), це крок до європейських та міжнародних стандартів нашої країни. З метою захисту прав людей з інвалідністю.

- Затвердження Типового положення про бригаду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти (08.06.2018 р. МОН України) [58, с. 22–25 зовнішній вигляд.

- Затвердження Типового переліку спеціальних методик корекції психофізичного розвитку дітей з вадами розвитку, які навчаються в інклюзивних та спеціальних класах закладів загальної середньої освіти (МОН України 23.04.2018).

- Перехід від Міжнародної класифікації хвороб України до Міжнародної класифікації функцій, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей та підлітків (далі МКБ-ДП, 23.05.2018), це крок до європейських та міжнародних стандартів нашої країни. З метою захисту прав людей з інвалідністю.

- Затвердження Типового положення про бригаду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими потребами у закладах загальної середньої та дошкільної освіти (08.06.2018 р. МОН України) [58, с. 22–25 зовнішній вигляд.

У постанові зазначається, що мережу спеціальних навчальних закладів для дітей з вадами розумового розвитку, зору, слуху, опорно-рухового апарату та тяжкими порушеннями мовлення необхідно з часом закрити або реформувати. Натомість, у контексті вищевикладеного керівники спеціальних навчальних закладів мають сприяти перебуванню учнів у сім'ї та створювати сприятливі умови. По-перше, це має відбитися на учнях населеного пункту, де розташований профільний навчальний заклад.

Аналіз нормативно-правових документів показує, що сучасна українська політика щодо осіб з інвалідністю, які потребують реабілітації та інтеграції, характеризується всебічним залученням та залученістю держави до системного вирішення подібних проблем. Але слід зазначити, що механізм реалізації процесу знаходиться в стані налагодження своєї функції та розвитку. Відповідно, нормативно-правове забезпечення одного із напрямів інтеграції осіб з порушеннями освіти на сьогодні є не до кінця розробленим і потребує подальшого доопрацювання.

Таким чином, проблемні аспекти нормативно-правового регулювання різних видів інтеграції осіб з інвалідністю в освітнє середовище мають бути врегульовані шляхом внесення змін та доповнень до нормативно-правових положень з питань доступу осіб з інвалідністю до освіти, а також. закон має на меті створити поле.

1.3. Інклюзивне середовище як умова успішної адаптації та соціалізації дітей з інвалідністю

У 1978 р. Л. Виготський довів, що розвиток дитини в спеціальних установах відбувається у вузькому обмеженому колі колективів, у маленькому закритому світі, де все не сприяє розвитку. Внаслідок штучної ізоляції, відокремлення від сім'ї та друзів у дітей формується особистість, невпевнена у власних силах і здібностях. Таким чином створюється так звана «вторинна інвалідність».

В.О. Сухомлинського свідчить про необхідність застосування принципу індивідуального підходу в роботі з дітьми з особливими потребами. «Наше особливе завдання полягає в тому, щоб визначити причини труднощів у кожному окремому випадку, потребу кожної дитини знайти потужну інтелектуальну роботу, доступні їй засоби для подолання труднощів, залучити її до цікавої роботи, оцінити», — зазначає дослідник. «Духовне життя школи має бути настільки різноманітним, щоб кожен знаходив поле для вияву своїх сил і творчих здібностей, поле для утвердження». Зміст духовного життя полягає в тому, щоб пробудити в кожному учневі неповторність його індивідуальності. Лише тоді, коли маленька людина відчуває почуття гордості за те, що вона досягла в чомусь видатних успіхів, проявила себе, у духовному житті людини проявляється те, що ми маємо назвати інтелектуальною енергією. Блаженства розумової праці досягає людина, якщо її духовне життя керується оптимістичною вірою у свої сили, почуттям власної гідності», – говорив В.О. Сухомлинський [1].

В.О. Сухомлинський підкреслював, що не може бути виховання особистості поза колективом, як не може бути колективу без особистості. Розумово відсталих дітей не можна залишати напризволяще, а розвивати в тих же умовах, що й звичайних дітей. В.О. Сухомлинський влучно зазначав, що колектив може бути виховним середовищем лише тоді, коли в ньому є грамотний педагог, який дарує всім задоволення і задоволення, розвиває їхні

інтереси та здібності, який любить дітей, побудований на спілкуванні та спільній діяльності.

Питаннями інтегрованого навчання та виховання дітей з порушеннями психофізичного розвитку цікавилися декілька фахівців у галузі соціальної, корекційної, соціальної педагогіки та дефектології: Л. Глоба, В. Григоренко, П. Горностаї, Г. Івасенко, Б. Пужанов.

В Україні специфічними аспектами проблеми інтегрованого навчання займалися А. Колупаєва, М. Сварник, В. Шиньов, Н. Софій, М. Серемет, В. Тарасун, О. Таранченко, А. Шевцов та ін.

Більшість науковців наголошують на необхідності створення нових видів освіти, які б сприяли інтеграції людей з особливими потребами в суспільство. Серед них особливої уваги заслуговує інклюзивна освіта.

Мета інклюзивного навчального закладу, як зазначають В. Алексієва «надати всім учням можливість максимально повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, уможливаючи таким чином максимальну взаємодію та взаємопідключення» [2, 17-18].

Ми погоджуємося з Еллен Р. Денієлс і Кей Стаффорд, що «залучення дозволяє дітям з обмеженими можливостями взаємодіяти зі звичайними дітьми, спостерігати за ними, наслідувати їх». Іншими словами, діти з обмеженими можливостями можуть мати такий же соціальний досвід, як і їхні звичайні однолітки. Спілкування з людьми з обмеженими можливостями приносить користь і звичайним дітям, їхнім родинам, вчителям та місцевим громадам» [3, 23].

На сучасному етапі розвитку освіти дітей з особливими освітніми потребами важливу роль відіграє інклюзивне освітнє середовище. У такому середовищі всі діти разом навчаються в системі масової освіти за загальноосвітніми програмами, що відповідають потребам такої дитини.

Серед важливих кроків до створення інклюзивного середовища обговорюються: відмова від стереотипних уявлень про вчителів, учнів та

освітній процес; створення в школі атмосфери на засадах інклюзії; побудова школи в громаді; орієнтація на співпрацю, а не на конкуренцію; вселяти впевненість у всіх членів шкільного колективу [4; 19].

У сучасному суспільстві інклюзія розуміється як процес, який враховує потреби та здібності всіх індивідів і спрямований на активізацію участі всіх громадян у різних сферах суспільного життя. Дуже важливим для нашого дослідження є те, що середовище має забезпечувати людині повну інтеграцію (інкорпорацію) в освітню систему. Система є достатньо гнучкою, щоб задовольнити різні запити людей, у тому числі людей з обмеженими можливостями [36].

Необхідними умовами для створення інклюзивного освітнього середовища в загальноосвітніх навчальних закладах є:

- визнання вчителем необхідності використання різних освітніх підходів для адаптації до різних стилів навчання, поведінки та особистості кожної дитини;
- адаптація навчальних матеріалів для нових видів використання, допомога дитині в самостійному виборі в процесі навчання на уроці;
- використовувати різні варіанти об'єднання дітей у групи;
- налагоджувати співпрацю та підтримку між учнями в класі;
- використання широкого спектру занять, практичних вправ і матеріалів, що відповідають рівню розвитку дитини.

Метою цього середовища є зосередження на розвитку особистості та задоволення вимог соціального середовища та індивідуальних очікувань.

Освітнє середовище сприяє розвитку лише тоді, коли воно має ряд функцій:

- спланований та організований фізичний простір, де діти можуть безпечно пересуватися в групових та індивідуальних заняттях;
- хороший соціальний та емоційний клімат;

-створено умови для спільної роботи дітей, а також для підтримки один одного в досягненні позитивного результату.

В інклюзивному освітньому середовищі всі діти можуть досягти успіху. Грунтуючись на комплексному аналізі літератури з даної теми, Д. МакГрегор і Фогельсберг відзначили наступні переваги для дітей з особливими освітніми потребами:

- в інклюзивному середовищі діти з обмеженими можливостями виявляють високий рівень соціальної взаємодії з іншими дітьми, які не мають таких вад;

- в інклюзивному освітньому середовищі вдосконалюється соціальна компетентність та комунікативні навички дітей з особливими здібностями;

- діти з особливими потребами навчаються за більш складною та суворою навчальною програмою, що призводить до ефективнішого процесу набуття навичок і вмінь, а також підвищення академічних досягнень;

Тому соціальне розуміння дітей з особливими потребами зміцнюється завдяки методиці навчання в інклюзивних школах, де це часто здійснюється у формі групової роботи. Працюючи в малих групах, діти починають усвідомлювати, що людина має багато спільного з дітьми з обмеженими можливостями, крім їхніх вад;

Дружні стосунки між дітьми з обмеженими можливостями та іншими людьми, які не мають таких обмежень, як правило, швидше за все розвиваються в інклюзивному середовищі. Дослідження показують, що діти в інклюзивному закладі мають більш довірчі та тривалі стосунки з однолітками, ніж діти в звичайному середовищі. Це особливо вірно в ситуації, коли діти відвідують місцеву школу у своєму районі та мають більше можливостей зустрітися з друзями після школи.

Г. Банч слушно зауважує, що інклюзія передбачає не лише процеси реформування освітньої системи, а й реструктуризацію суспільного ладу в цілому. Вчений називає інклюзію «філософією справедливості», згідно з якою

люди з інвалідністю мають право повноцінно брати участь у всіх сферах життя суспільства [3, с. 13].

Для нашого дослідження під поняттям інклюзія необхідно розуміти «процес створення доступної для всіх освіти в навчальних закладах, розвиток освітніх практик з відповідними цілями для кожної дитини, усунення різноманітних бар'єрів, найбільша підтримка кожного і максимальна реалізація його потенціалу» [28].

Ключові позиції інклюзивного підходу полягають у тому, що не особистість має адаптуватися до суспільних, соціальних та економічних відносин, а навпаки – суспільство має створити умови для задоволення унікальних потреб кожної особистості.

Моделі соціальної поведінки включають: автономію; участь у громадській діяльності; створення системи соціальних зв'язків; прийняття кожного, кожну особистість.

Інклюзія – від англійського «inclusion», що в перекладі означає «включення». За інформацією Г. Банча, перша згадка визначення «інклюзії» стосовно освіти дітей з обмеженими можливостями була зафіксована в Торонто в 1988 році у зв'язку з пошуком концепції, яка вказувала б на нове бачення освіти, засноване на визнанні соціальної рівності людей, незалежно від стану їхнього здоров'я - на відміну від «спеціальної освіти» та «інтеграції», що означало сегрегаційний підхід [3].

Інклюзія – це повна участь усіх учнів у всіх аспектах навчання та шкільного життя, незалежно від індивідуальних відмінностей. Можна також зауважити, що інклюзія (від inclusion – від включення) – це не лише процес збільшення участі всіх громадян у суспільному житті, це також політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх освітніх програмах.

За своїм змістом інклюзія означає широку участь усіх школярів у всіх аспектах освітнього процесу, незалежно від індивідуальних особливостей чи відмінностей дітей. Це включає усунення всіх форм шкільної сегрегації,

особливо спеціалізованих класів для тих, хто не відповідає певним відносно визначеним стандартам «нормальності». Таким чином, однією з ключових функцій інклюзії є ширший погляд на освітні потреби шкільного середовища та за його межами.

Висновки до першого розділу:

У цьому розділі аналізується базова категорія магістерської роботи «інтеграція» в галузі соціології, психології та соціальної педагогіки, що дає можливість науковцям висвітлити різноманіття тлумачень цього явища.

Враховуючи унікальні закономірності та тенденції, що відбуваються в нашій країні, процеси та серйозні зміни в соціальній структурі суспільства, особливу увагу слід приділити вразливій верстві населення – особам з інвалідністю.

Встановлено, що наразі в науковій літературі існує термінологічна помилка «інвалідність», яка потребує особливого розуміння від суспільства, науковців та держави.

В Україні розроблено нормативно-правову базу, яка сприятиме інтеграції людей з інвалідністю в суспільство, надавши цій категорії населення право на освіту. На жаль, комплексні механізми реалізації окремих законодавчих приписів в освітніх закладах ще не розроблені.

Інклюзія як складова інтеграційного процесу відповідає глобальним демократичним і гуманістичним устремлінням і обґрунтовує розвиток особливої культури ставлення до людей з інвалідністю в суспільстві та забезпечення їх соціалізації та самореалізації. Обговорено режими та форми взаємодії державних інституцій у вирішенні цієї проблеми, зокрема за допомогою механізмів освіти.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ АДАПТАЦІЇ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Вивчення рівня адаптованості та соціалізованості дітей з інвалідністю

Для аналізу досліджуваної теми та визначення стану та рівня інтегрованості учнівської молоді з обмеженими можливостями в соціальне, зокрема, освітнє середовище нами було проведено констатувальний експеримент на базі Полтавської загальноосвітньої школи №8, під час якого проводилось анкетування, опитування, інтерв'ю з учнями та педагогами.

Для виявлення унікальних аспектів процесу інтеграції молоді з обмеженими можливостями ми розробили дві анкети для дослідження умов її позитивної реалізації в рамках шкільної освіти, питання яких спрямовані на вирішення ряду поставлених перед нами завдань. Таким чином, перше опитування (Додаток А) було спрямоване на:

- дослідження ставлення дітей до людей з обмеженими **МОЖЛИВОСТЯМИ**;
- аналіз аспектів перебігу їх комунікаційної взаємодії, що сприяють ефективній інтеграції осіб з інвалідністю в соціальне середовище загалом, та освітнє середовище зокрема;

- визначити, чи існує соціальна дистанція між дітьми з інвалідністю та контингентами інших дітей, а також рівень сприйняття осіб з інвалідністю в освітньому середовищі ЗО;

Робота з другим опитувальником (Додаток Б), проведеного безпосередньо з учнями з обмеженими можливостями, включала:

- аналіз потреб людей з інвалідністю під час соціальної інтеграції;
- визначення обмежень, що впливають на їх позитивний вплив;
- інтеграція в соціальне середовище, особливо в освітній простір ЗО;
- контингентне виявлення «прихильників» і «противників» інтеграції людей з обмеженими можливостями в соціальне середовище;
- визначити причини як позитивного, так і негативного ставлення до людей з обмеженими можливостями.

Аналіз результатів першого анкетування показав, що важливі тенденції в суспільстві (у нашому випадку в соціальному середовищі навчальних закладів) спрямовані на виявлення необхідності створення умов для інтеграції людей з інвалідністю в соціальне середовище. Так, значна частина опитаної учнівської молоді (85,7%) зазначає, що дійсно існують певні групи соціально маргінальних верств населення, які, на їхню думку, безумовно потребують певної допомоги з боку суспільства під час залучення до активного громадського життя. Водночас решта респондентів (14,3%) вважають, що соціальний захист та інтеграційна допомога мають надаватися на однакових умовах для всіх і не бачать необхідності створювати додаткові пільги для людей з інвалідністю.

Відповіді на запитання про рівність осіб з інвалідністю у соціальному середовищі свідчать, що 90,4% респондентів вважають, що права людей з інвалідністю мають бути рівними з іншими особами, але не змогли назвати шляхи забезпечення цього процесу, особливо в освітньому середовищі, однак і не було аргументів на користь важливості цього аспекту інтеграції. Водночас 9,6% учнів висловили вкрай негативне ставлення, вважаючи, що

люди з інвалідністю повинні жити в спеціальних державних установах, де їм будуть створені належні умови навчання, соціальна опіка, і що вони не можуть мати рівні права та можливості.

Вивчення результатів анкетування засвідчило, що відповіді учнів на запитання: «Чи вважають вони людей з інвалідністю повноцінними членами сучасного суспільства?» мають такий розподіл: так, 73,8% респондентів відповіли однозначно, що так вважають («Так»), решта – 26,2% зазначили, що так вважають («Так»). Серед названих учнями причин недостатньої представленості людей з інвалідністю в суспільстві: по-перше, відсутність необхідних умов для повноцінного функціонування в суспільстві (38,0%), по-друге, незахищеність прав людей з інвалідністю (26,1%), по-третє, сприйняття людей з інвалідністю як групи людей, покинутих напризволяще (19,0% опитаних), і по-четверте, їхні фізичні обмеження (14,2% осіб). Також 2,7% респондентів не змогли відповісти на запитання, вони не знають, які фактори впливають на неповноцінність людей з інвалідністю.

Водночас, відповідаючи на запитання, що, на вашу думку, заважає людям з інвалідністю стати повноцінними членами суспільства, учні та педагоги виділили такі причини:

- відсутність доступу до бажаної освіти (14,2% респондентів);
- відсутність можливості оволодіти бажаною професією (30,9%)
- відсутність можливостей працевлаштування (26,1%);
- відсутність доступу до соціальних закладів (28,8%);

Проте, щоб підтвердити об'єктивність наших припущень, ми включили в анкету питання про такий аспект, як визначення ставлення людей, наприклад, відображення реального сприйняття проблем інтеграції людей з інвалідністю в суспільне життя.

В інтеграції людей з інвалідністю («Як ви вважаєте, хто має займатися інтеграцією людей з інвалідністю?») ми виявили, що 35,9% респондентів вважають, що інтеграція... Люди з інвалідністю відповідають за державу чи

державні структури, 19,0% респондентів наполягають на залученні до цих процесів переважно громадських організацій, а 30,9% – родичів, тоді як 14,2% взагалі наполягають на тому, що кожен має вирішувати свої проблеми та покладатися на третього.

Наступним питанням, яке нас цікавило, була думка респондентів про те, чи потрібно соціальне середовище адаптувати до потреб людей з інвалідністю. Так, 85,7% респондентів підкреслили «так» і те, що люди з інвалідністю повинні жити як звичайні люди в суспільстві, відчувати себе повноправними членами суспільства, функціонувати в ньому нарівні з іншими, а суспільство має сприяти їхній легкій адаптації та створити умови для належної безпроблемної інтеграції.

Ми бачимо, що значна частка респондентів вважає інтеграцію людей з інвалідністю прерогативою держави, а багато хто вважає, що їх має підтримувати суспільство. Результати опитування показують, що загалом суспільство та громадськість готові сприяти та підтримувати інтеграцію людей з інвалідністю в суспільство, але зауважимо, що процеси інтеграції та адаптації, на думку респондентів, мають відбуватися разом із громадськістю. Підтримувати державні установи та соціальні програми, які мають відповідати потребам людей з обмеженими можливостями та оцінювати їхні здібності.

Аналіз теоретичних джерел та соціальних досліджень підтверджує, що суспільство підтримує ідею соціальної адаптації та інтеграції людей з інвалідністю, але аналіз результатів опитування показує, що багато респондентів мають негативне ставлення до людей з інвалідністю.

Отже, «З ким із інвалідів ви готові підтримувати тісний, частий соціальний контакт?» 57% опитуваних зазначили, що з особами з порушенням опорно-рухового апарату, оскільки, на їхню думку, вони зберігають інтелект і відрізняються високою соціальною активністю. З людьми з вадами мовлення, слуху та зору готові підтримувати соціальні

контакти відповідно 30,9% респондентів, з розумовими та розумовими вадами – жодного. Водночас частка опитаних учнів і педагогів (14,4%) висловилися проти соціальної взаємодії з людьми з інвалідністю, і така ж кількість (14,4%) відмовилися дати однозначну, конкретну відповідь.

Так, вимірюючи ступінь соціальної дистанції між здоровими членами суспільства та інвалідами, ми виявили, що серед них існує бар'єр у вигляді небажання, нерозуміння, страху та тривоги спілкуватися з людьми з інвалідністю, однак просто як нас. У пресі та суспільстві можна помітити, що проголошуються рівні життєві права в суспільстві людей з обмеженими можливостями, наголошується на необхідності їх включення в соціальне середовище.

Характеризуючи ступінь готовності учнів і педагогів до тісної взаємодії з людьми з інвалідністю, зазначимо, що більшість (64,2%) схвалюють таке спілкування, яке не потребує тісного соціального контакту, наприклад, 19,0% готові налагодити стосунки з живим інвалідом. Лише 26,1% допускають можливість спілкування на рівні колеги. Однак, якщо інвалід займає позицію, схожу на соціальну взаємодію на рівні начальника з обмеженими можливостями чи керівника з обмеженими можливостями, яка потребує більш тісного соціального контакту, майже ніхто з респондентів не підтримує такі відносини. Наприклад, 59,5% опитаних учнів і педагогів підтримують спільне навчання та роботу з людьми з інвалідністю, також 26,3% відкидають таку можливість, а 14,2% не змогли дати однозначну відповідь. У доступних для інвалідів професіях, на думку респондентів, часто озвучуються певні вищі професійні кваліфікації та спеціальні здібності, які не потребують вищої освіти, наприклад, швець, вантажник, майстер-слюсар і т.д.

Загалом, результати первинного опитування свідчать про те, що суспільство не готове до тісної соціальної взаємодії з людьми з інвалідністю, а головне, має внутрішні упередження, які не дозволяють сприйняти

ситуацію, що люди з інвалідністю мають рівні конституційні права. Як звичайні люди, як фізично і психічно здорові члени суспільства.

Як засвідчує аналіз психолого-педагогічних джерел, природа таких установок є не лише проявом загальноприйнятих специфічних негативних ставлень до людей з обмеженими можливостями, а й емоційно детермінованою формою. Особистісний рівень, ставлення-страхи, які призводять до неприйняття і навіть ненависті у здорових людей до тих, хто не схожий на них. Водночас під маскою упередженості та симпатії люди з інвалідністю сприймаються як незручні, дещо пригнічені, навіть бояться та бояться, а загальне ставлення до них у суспільстві, навпаки, видається нерозумінням їх, як повноправних членів суспільства, а з іншого боку, вони позбавлені таких багатьох благ і можливостей суспільства, і, на нашу думку, це не сприяє розвитку тісних соціальних стосунків між двома групами людей, здоровими та здоровими.

Під час другої частини нашого констатуючого експерименту ми опитали людей з обмеженими можливостями, щоб дослідити їх сприйняття шляхів підвищення ефективності процесу соціальної інтеграції та визначити ключові проблеми та потреби молодих людей з обмеженими можливостями.

Ми опитали 5 учнів з обмеженими можливостями віком від 10 до 17 років. Опитування показало, що головними проблемами, з якими стикаються молоді люди з інвалідністю, є власна невизначеність, несприятливе оточення та потреба у догляді з боку батьків. Саме батьки, на їхню думку, вихованням створюють у них життєву апатію, навіть якщо вони цього не усвідомлюють.

Серед основних проблем молоді люди відзначили труднощі з подальшою освітою, оскільки їх прагнення до економічної та соціальної незалежності суперечить очікуванням суспільства. 35,7% опитаних осіб з інвалідністю зазначили, що вони не знають куди піти навчатися та якою працею заробляти кошти. Діє упереджене розуміння професійної діяльності - інвалідам платять значно нижчу зарплату, ніж звичайним працівникам, деякі з

опитуваних відзначили суперечність професійним інтересам на виробництві та навіть відсутність бажання працювати через негативне ставлення до них.

Ключовою проблемою для 42,8% опитаних респондентів була проблема спілкування з іншими дітьми та організації вільного часу. Як ми зазначали в теоретичному розділі цього дослідження, статус людини з інвалідністю певним чином послаблює її зв'язок із суспільством, а інколи навіть перешкоджає повноцінним соціальним контактам, призводить до ізоляції в суспільстві та гальмує її адаптацію, соціалізацію та інтеграцію у суспільстві.

Результати опитування підтвердили теоретично обґрунтовані положення нашого дослідження. Так, 32,1% респондентів намагаються уникати активної соціальної взаємодії та надають перевагу спілкуванню з людьми з обмеженими можливостями, а також не хочуть брати участь у соціальних заходах. 42,8% опитаних учнів не тільки інколи відвідують соціальні заходи, а час від часу беруть у них участь, і лише 25,1% є соціально активними та постійно цікавляться різними видами громадської діяльності. Наприклад, 32,1% з них захоплюються різними видами спорту (плавання, спорт), кулінарією, художньою діяльністю (малювання), співом і грою на музичному інструменті.

Під час опитування ми дізналися, що молоді люди з інвалідністю розглядають доступ до вищої освіти як важливе досягнення в житті, а не як звичайний елемент.

Водночас лише 42,8% опитаних респондентів вважають, що отримана вища освіта дозволить їм успішніше адаптуватися в суспільстві, інтегруватися в суспільне життя та стати фінансово незалежними від батьків. 32,1% вважають, що вища освіта – це форма самореалізації, спроба довести іншим членам суспільства, що вони мають рівні права та можливості, інші – 18,1% опитаних учнів, не змогли точно сказати про вищу освіту. Їм буде забезпечено продовження конкурентоспроможної участі на ринку праці та соціальної активності.

Проблема створення сім'ї у майбутньому стала особливо актуальною для учнів старших класів з обмеженими можливостями. 60,7% учнівської молоді з інвалідністю вважають свій статус особливою перешкодою для сімейного життя. Вони відзначають, що в їхніх батьківських сім'ях стосунки були складними, напруга, конфлікти, конфлікти та суперечки часто виникали через соціально-економічний статус сімей, де виховуються діти з інвалідністю. Аналізуючи отримані дані та психолого-педагогічні джерела, ми з'ясували, що причинами таких стосунків можуть бути як порушення соціальних зв'язків між батьками та громадою через інвалідність їхніх дітей, так і, наприклад, так звані психологічні аспекти, почуття провини, егоїзму, сорому перед друзями тощо. Отже, сім'я не завжди здатна адекватно інтегрувати людину з інвалідністю в суспільство, а часто, навпаки, гальмує цей процес і навіть створює перешкоди на шляху створення сім'ї для людини з інвалідністю.

Вивчаючи процес соціальної інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство, ми намагалися зрозуміти їхнє власне сприйняття необхідності активізації участі в суспільному житті. Одним із запитань нашої анкети було «Чи змушена людина з інвалідністю жити, навчатися та працювати зі здоровими людьми чи вона веде ізольований спосіб життя, в особливих умовах та соціальних закладах?».

Зазначалося, що людина з інвалідністю обов'язково має працювати та жити серед звичайних людей. Їхні аргументи на користь інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство передусім базуються на конституційному праві, яке визнає всіх людей рівними, і на вірі в те, що люди з обмеженими можливостями є рівними з усіма іншими. Зазначимо, що всі респонденти відповіли на запитання анкети, багато з них залишили особисті коментарі, що підкреслює серйозність та актуальність означеної проблеми.

Інші, 21,5% респондентів, більш негативно висловлюються щодо сприйняття соціальної інтеграції людей з інвалідністю. Вони підкреслили, що

більшість простих людей не розуміють потреб людей з інвалідністю, а на роботі ставляться до них зневажливо.

Оскільки ми спостерігаємо, що ступінь протидії соціальної інтеграції людей з інвалідністю є дуже високим, ми стверджуємо, що необхідно визначити фактори, які впливають на такий статус осіб з інвалідністю.

Під час нашого експерименту ми опитали учнів та педагогів, які мали негативне ставлення до включення людей з обмеженими можливостями в соціальне середовище, і виявили, що більшість опитаних вважали умови життя надзвичайно важкими. Так, багато з них мають дуже низькі доходи і живуть лише за рахунок соціальних виплат (стипендій по інвалідності та пенсій), а деякі навіть змушені утримувати своїх батьків, оскільки останні перебувають і перебувають у складній соціально-побутовій ситуації. Їхню позицію можна пов'язати саме з тим, що життя в таких умовах не виявило позитивної динаміки і, схоже, створення в них «особливих умов» допомогло б це виправити. Також деякі опитані респонденти не вважають себе повноцінними членами суспільства, оскільки, на їхню думку, суспільство ставиться до них з презирством і зверхністю, здорові люди уникають спілкування з ними, а якість свого життя оцінюють на 2 і 3. Бали (в межах 5-бальної шкали) вважаються «низькими» і «дуже низькими» через неприємну статуру.

Слід зазначити, що цій групі респондентів, які є не прихильники соціальної інтеграції, властивий глибоко песимістичний настрій, який характеризується незадоволеністю своїм повсякденним життям, більшою негативною реакцією на ставлення оточуючих. Оскільки рівень їх соціальної захищеності дещо нижчий, ніж у прихильників соціальної інтеграції, вони часто орієнтуються на матеріальну забезпеченість, а не на самозабезпеченість і самодостатність у соціальному житті. Тому можна припустити, що ця група молодих людей з інвалідністю потребує дійсно особливих умов для життєдіяльності, які насамперед зменшать їхні песимістичні настрої,

спонукатимуть до участі в громадському житті, що зрештою покращить їхній рівень життя.

Проаналізувавши результати цього анкетування, яке було проведено з метою більш детального вивчення факторів, що перешкоджають та ускладнюють процеси адаптації та інтеграції учнів з обмеженими можливостями у суспільне життя, ми провели анонімне інтерв'ю (Додаток Б) з Полтавської школи №8, коли вони намагалися визначити об'єктивні причини, які, на їхню думку, сприяють їх позитивній соціалізації або знижують її рівень. На основі отриманих даних інтерв'ю ми обґрунтуємо їх ефективність та сформулюємо пропозиції щодо позитивної інтеграції людей з інвалідністю в суспільство.

Аналіз отриманих результатів опитування показав, що 42,8% респондентів загалом вважають себе повноцінними членами суспільства і вважають, що їм у цьому допомагає, насамперед, сім'я, близьке оточення (брати, сестри, добрі знайомі, друзі), їх улюблені заняття (робота, хобі, навчання) і навіть позитивний настрій.

Узагальнені результати показують, що в процесі соціальної інтеграції та адаптації учні приділяють велику увагу соціальному середовищу. Так, на їхню думку, найбільший вплив мають близькі люди, а найменший – колеги по навчанню та роботі. Важливо мати на увазі, що крім впливу соціального середовища учні розуміють також важливість власної особистої діяльності в адаптації. Вони підкреслюють, що оптимізації процесів інтеграції інвалідів у суспільство більшою мірою сприяють їхня власна цілеспрямованість, громадська діяльність, освіта, успішна робота та індивідуальні особливості. Тобто молоді люди розуміють важливість розвитку власної особистості в процесі соціальної інтеграції і не пов'язують свій успіх лише з впливом зовнішніх факторів середовища.

Водночас 32,1% респондентів опитування учнів не можуть з упевненістю сказати, що почуваються повноцінними членами суспільства.

Виходячи з їхніх відповідей, ми могли б визначити чинники, що перешкоджають успішній інтеграції людей з інвалідністю у суспільстві.

Зазначимо, що загальні результати анкети збігаються з відповідями, наданими в інтерв'ю. Так, основними причинами зниження успішної інтеграції респонденти зазначають проблеми зі здоров'ям, які створюють значні перешкоди для соціалізації, певні соціальні обмеження, які викликають у них сильний дискомфорт, а також незручну інфраструктуру та архітектуру міста, часткову або повну недоступність до окремих приміщень навчальних закладів та громадських установ.

Окрім зазначених причин, певна частина респондентів вважає, що їх інтеграції заважають фактори, пов'язані зі складністю стосунків між інвалідами та здоровою частиною суспільства. На їхню думку, сучасне суспільство не готове «прийняти» інвалідів, люди не знають, як і чим їм можна допомогти, можуть неадекватно реагувати на фізичні чи психічні вади, ображати і навіть відмовляти у допомозі на прохання.

Деякі з опитаних зазначили, що їм важко спілкуватися з оточуючими людьми, які теж мають інвалідність. Як зазначили учні, вони не завжди добре спілкуються між собою, і однаковий статус «інвалід» не означає, що вони добре ставляться один до одного. Наприклад, учні-інваліди не об'єднуються в гуртки і не беруть участі в громадських організаціях інвалідів, оскільки вважають, що там спілкуються лише самотні люди з ще більш складною життєвою ситуацією. Одним з аргументів таких стосунків один з одним була відсутність бажання оточуючих робити спроби налагодити спілкування через невпевненість у собі, викликану функціональними розладами, а також складність пересування через «незручне» місто для людей з порушеннями зору та опорно-рухового апарату, що часто стає приводом для налагодження спілкування. У науковій літературі ми знаходимо підтвердження того, що інваліди найчастіше об'єднуються і ототожнюють себе з групою людей зі

схожими вадами і водночас мають негативне ставлення до людей, які мають інвалідність, викликану іншими захворюваннями.

Після визначення причин і факторів, що сприяють і перешкоджають успішній інтеграції інвалідів у суспільство, ми проаналізували особливості їхнього соціального функціонування та ціннісні орієнтири, що допомогло зрозуміти, чому одні респонденти вважають себе повноправними членами суспільства, а інші – ні. ні.

Вивчення джерел із соціальної педагогіки показало, що соціальна активність – це здатність людини здійснювати суспільно важливу діяльність на основі матеріальної та духовної культури, яка виявляється у творчості, спілкуванні, вольових актах, поведінці тощо [16, с. 156]. Це важлива умова самоствердження і самовираження особистості в суспільстві, тому цей фактор необхідно враховувати при дослідженні щодо участі особистості людини в суспільному житті, в тому числі особи з інвалідністю.

У спільній дискусії, спрямованій на визначення соціальної активності та залучення учнів з обмеженими можливостями до активної участі в суспільному житті, ми провели мозковий штурм на тему «Хто я?» а учні відповідали на запитання: 1) Як я проводжу вільний час? 2) Які знання допомагають мені краще пізнати себе? 3) Чи вважаю я своє життя цікавим і змістовним? 4) Чи відчуваю я, що втрачаю життєві можливості?

У результаті аналізу події, що відбулася, ми вивчили аспекти соціальної активності наших респондентів і з'ясували, наскільки вони ведуть соціально активний спосіб життя. Відповідно до зібраних статистичних даних можна стверджувати, що більшість респондентів вважають своє життя цікавим і змістовним, наприклад, один із учасників зазначив, що все залежить від людини та її бажання зробити своє життя максимально насиченим. Учні також звернули увагу на те, що кожен може наповнити життя сенсом і змістом, незалежно від функціональних обмежень, все залежить від власного бажання.

Серед опитаних учнів 53,5% проводять свій вільний час активно (займаються різними видами спорту, подорожують країною, спілкуються з друзями, обговорюють у соціальних мережах тощо), 32,1% віддають перевагу читанню книг, спілкуванню в Інтернеті, перегляду телепередач, художніх фільмів, відвідування кінотеатру, 14,4% проводять свій вільний час зустрічам з друзями, прогулянкам містом тощо.

Ми вважаємо, що в цілому більшість учнів-інвалідів намагається вести активний спосіб життя, зробити його цікавішим, насиченим, що позитивно впливає на їх інтеграцію в суспільство, оскільки активність у суспільстві допомагає їм знайти свою значимість, незалежно від певних обмежень своїх можливостей. Водночас оточуючим людям: друзям, батькам, вчителям, соціальним працівникам необхідно приділяти більше уваги проблемам соціальної активності молоді з обмеженими можливостями, щоб розширити її межі та не допустити соціальної ізоляції.

Аналіз психолого-педагогічних джерел виявив, що в питаннях інтеграції інвалідів у суспільство велике значення мають цілі та бажання особистості, які складають коло її цінностей.

Визначаючи ціннісні орієнтації студентів-інвалідів, ми виходили з того, що ціннісні орієнтації – це певні людські установки, які залежать від процесу соціалізації та інтеграції особистості в суспільство [9]. Таким чином, на основі педагогічних джерел ми виділили такі загальноприйняті морально-культурні цінності: сімейне благополуччя, матеріальна забезпеченість і достаток, друзі, особиста свобода і незалежність у прийнятті рішень, здоров'я, кар'єрне зростання, суспільне визнання, влада, здатність контролювати інших людей, спокійне, врівноважене життя, можливість реалізації творчих талантів і здібностей, цікава робота, можливість приносити користь іншим людям, любов [94].

Так, найбільш важливими для учасників дослідження були ціннісні орієнтації: здоров'я – 92,8%, сімейне благополуччя – 62,8%, кохання – 25,0%.

Зауважимо, що більшість респондентів, 67,8% респондентів, вважають також важливою таку цінність як «загальне визнання», що свідчить про те, що люди з інвалідністю ведуть соціально активний спосіб життя.

Отже, загальний аналіз нашого дослідження дозволяє зробити висновок, що більшість респондентів бажають отримати гарну освіту та створити сім'ю, про що респонденти також зазначали в інтерв'ю та відповідали на запитання анкети. Як бачимо, сімейні цінності переважають у відповідях на питання про ціннісні орієнтації та відображаються в очікуваннях молодих людей, які свідчать про те, що вони готові брати участь у суспільній роботі та, у свою чергу, сприятимуть інтеграції в суспільство. Враховуючи досягнуті результати, можна вносити різноманітні пропозиції щодо включення інвалідів у суспільне життя, що сприятиме їх успішній інтеграції в суспільство. Так, необхідно проводити більш активну соціальну роботу щодо залучення інвалідів до суспільного життя, надавати їм, перш за все, сприяння їх працевлаштуванню, участь у різноманітних соціальних проектах, громадських проектах, а також надавати адресну допомогу, яка виявляється у вигляді матеріальної фактор, а також у моральній підтримці. Як бачимо, процес інтеграції інвалідів у сучасне суспільство має багато проблем, які необхідно вирішувати спільними, об'єднаними зусиллями, і головне пам'ятати, що основа успішної інтеграції лежить в процесах, які, насамперед, полягають в участі інвалідів в активній участі в різних сферах суспільного життя.

2.2. Методичні рекомендації щодо адаптації та соціалізації дітей з інвалідністю в умовах закладів освіти

Успішність забезпечення рівного доступу учнів з особливими потребами до вищої освіти залежить насамперед від формування в суспільстві позитивної думки щодо доцільності спільного навчання здорових учнів з учнями з особливими потребами.

Заслуговує на увагу впровадження системи дистанційного навчання маломобільних учнів. Дистанційна освіта розглядається як «форма організації освітнього процесу в навчальних закладах, яка забезпечує передачу та адаптацію знань, умінь, навичок і методів до інтелектуальної діяльності особи, що відбувається» до опосередкованого спілкування віддалених учасників навчання в спеціалізованому середовищі, створеному на основі сучасних психолого-педагогічних методик та інформаційно-комунікаційних технологій» [62, с.4].

Вважається за доцільне, що дане положення передбачає встановлення навчально-методичного комплексу предметів для дистанційної освіти учнів з вадами слуху та зору за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», «магістр» за різними спеціальностями; організація навчального процесу навчання з використанням мовних технологій; розробка комп'ютерних програм, які б враховували особливості сприйняття та засвоєння інформації цією категорією учнів. «Кейс» — це спеціальний набір чітко організованих навчальних предметів, які направляються учню для самостійного вивчення з регулярними консультаціями з викладачем.

Контроль успішності учнів є дуже важливим у процесі навчання. З метою підвищення ефективності навчальної роботи студентів-інвалідів доцільно адаптувати процес тестування з урахуванням особливих можливостей. Зокрема, це можна зробити, збільшивши час іспиту на 50%, надавши послуги з підтримки письма чи читання, надавши можливість користуватися комп'ютером, «розмовним» калькулятором, диктофоном, спеціальними комп'ютерними програмами тощо. Створення інклюзивного освітнього середовища в освіті забезпечується різними шляхами:

- створення клубів за інтересами, в яких можуть брати участь учні-інваліди;
- участь учнів-інвалідів у спільній навчальній діяльності.

Успішній інтеграції учнів-інвалідів в освітнє середовище сприяє створення в ньому позитивного психологічного мікроклімату. Це забезпечується доброзичливим, толерантним ставленням до таких учнів усього колективу (викладачі, учні, адміністратори, допоміжний персонал), визнанням їх рівноправності, без підкреслення їх унікальності. Бажано проводити різноманітні вправи в учнівських групах, щоб максимально налагодити стосунки між учнями з особливими потребами та здоровими учнями.

Серія навчальних курсів на тему «Різні можливості – рівні права» (Додаток Г) має практичне значення для нашого дослідження. Повідомлення учнів про сутність поняття «інвалід», здійснюється за допомогою вправ «Сумка партнера», «Малюнок: дитина-інвалід і суспільство». Вправа «Переваги та недоліки інклюзивної освіти» надає учням теоретичні знання про сутність поняття «інклюзивна освіта», особливості її реалізації в сучасних навчальних закладах. Вправи «Жити з хворобою» та «Перетворити проблему на мету» сприяють формуванню в учнів навичок пошуку практичних шляхів вирішення складних проблем, з якими стикаються люди з обмеженими можливостями.

Основною метою уроку з елементами тренінгу «Я можу бути поруч» (Додаток Ж) є озброєння учнів знаннями про особливості життя інвалідів, формування морального ставлення до цієї категорії суспільства. На цьому уроці учні повинні усвідомити, що інваліди мають право навчатися разом зі звичайними дітьми в різних навчальних закладах, що вони також мають можливість займатися різними видами діяльності. Подібні заходи дають змогу учням пізнати унікальність кожної людини, розвивати почуття відповідальності за своє та чуже життя, сприяти розвитку толерантності та вміння бачити позитивні сторони іншої людини.

Проблему інтеграції людей з обмеженими можливостями у середовище освіти можна вирішити в таких сферах, як:

- презентація виставок творчих продуктів учнів (фото- та відеорозповідей, публікацій, виробів тощо) для популяризації досягнень учнів з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору ЗО;

- використання ділових та рольових ігор;
- організація учнівською молоддю благодійних акцій для дітей з особливими потребами в навчальних закладах;
- активне впровадження форм консультування та інформування в освітній процес;
- проводити просвітницькі кампанії для формування позитивного ставлення учнів до концепції інклюзивної освіти;
- Збагачення навчально-виховного процесу початкової школи шляхом спільної творчої діяльності «Барви душі», «Шануй того, хто поруч»;
- використовувати можливості спільного дозвілля.
- розмістити історії успіху у вихованні «особливого» учня в інклюзивному навчанні (зустрічі з інвалідами, які досягли успіху в роботі та житті; читання літератури, перегляд фільмів, роликів соціальної реклами з подальшим обговоренням під час роботи куратора).

Сьогодні дослідники пропонують створення різноманітних центрів підтримки для учнів з обмеженими можливостями (teaching center for students), що включає низку заходів для взаємодії учнів з нормальним психологічним розвитком з ними, з метою сприяння їх адаптації до освітнього середовища (адаптація до будівельного середовища, довгострокові курси, участь у дозвіллі) та розвиток відповідальності та активності учнів.

Таким чином, ми поділяємо думку Т. Качалової, сучасної дослідниці проблем інтеграції інвалідів у освітнє середовище школи, яка пропонує розглянути низку дій учнів-тьюторів:

1. Орієнтувальна функція пов'язана з участю учнів в усталеній системі традицій освіти, орієнтація у сфері освіти (допомога в орієнтації між різними функціональними просторами), адаптація до основних ролей (додаткові перерви, підбір спеціальної літератури, допомога у використанні технічних ресурсів тощо), участь у науково-дослідних, спортивно-дозвіллевих - і дозвіллевих заходах.

2. Соціальна роль, пов'язана з наданням допомоги у розвитку соціальних стосунків академічної групи в процесі спільного навчання та соціально-виховної роботи [36, с.37-38].

Під час спілкування учень повинен реалізовувати такі принципи: індивідуалізація, гнучкість, емпатійність, наступність, відкритість, діалогічність, толерантність.

Такі центри підтримки в освітньому середовищі (менторські центри) мають функціонувати на основі індивідуальної та групової форм роботи. Індивідуальна консультація – це обговорення планів спільної діяльності викладача та учня. Групові педагогічні консультації повинні базуватися на принципах педагогічної підтримки індивідуальних шляхів навчання для учнів зі схожими інтересами та потребами; при її здійсненні учень здійснює мотиваційні, комунікативні та рефлексивні дії [36].

Серед елементів підтримки, учня з інвалідністю в освітньому середовищі, можна виділити наступні:

- формування трудових і соціальних навичок (необхідних для якісного виконання різноманітних освітніх заходів відповідно до стандартів і вимог закладу; підтримка і допомога в розумінні основних вимог навчального плану учня з обмеженими можливостями; якість і продуктивність (кількісні та якісні показники)

- надавати допомогу в спілкуванні з педагогами, адміністрацією, працівниками закладу (встановлення каналів і способів спілкування з врахування інвалідності учня (порушення зору, слуху, мовлення тощо));

допомога у спілкуванні зі знайомими, у налагодженні стосунків у навчальному процесі, в оволодінні правилами спілкування з однокласниками).

Отже, процес інтеграції людей з обмеженими можливостями у навчальний заклад є складним багатогранним і багаторівневим процесом, де успішність визначається низкою внутрішніх і зовнішніх факторів.

Висновки до розділу 2.

На базі Полтавської середньої школи №8 було проведено констатувальний експеримент з виявлення інтеграції осіб з особливими потребами в суспільство через освіту. Експеримент охопив учнів старших класів.

Для досягнення мети було розроблено дві анкети для здорових учнів та учнів з обмеженими можливостями. Результати опитування здорових учнів свідчать про те, що вони не повністю готові прийняти інвалідів у своє соціальне середовище та надати повноцінну допомогу цій групі учнів. Це не просто результат доказів їхньої некомпетентності в цьому питанні, а психологічне ставлення до сприйняття таких людей. Хоча, поряд з цим, ми відзначаємо наявність таких якостей, як толерантність, співчуття, доброзичливість.

Проведене опитування учнів з обмеженими можливостями підтверджує наявність бар'єрів, що створюють бар'єри для їх позитивної інтеграції в соціальне середовище (моральні, комунікативні, емоційні та ін.). Серед потреб учнів-інвалідів щодо соціальної інтеграції у ЗО виділяють зовнішні умови (архітектурна невідповідність приміщень; відсутність спеціального обладнання, недостатність навчально-методичних комплексів для таких учнів). Більшість учнів показали позитивну адаптацію в суспільстві, особливо в середовищі освіти. Результати дослідження довели необхідність розробки системи роботи з покращення інтеграції учнів з обмеженими можливостями в освітнє середовище ЗО. Нами було запропоновано серію

тренінгів: «Я можу бути поруч», «Різні можливості – рівні права», використання «Кейс-технології». Впровадження інклюзивної освіти на сьогоднішній день залишається багатоаспектною проблемою, яка потребує вирішення таких питань: розвиток матеріально-технічної бази; вдосконалення навчально-методичного аспекту навчального процесу; підвищення компетентності учителів та учнів.

ВИСНОВКИ

У науковому дослідженні здійснено теоретичне узагальнення проблеми інтеграції інвалідів у суспільство, особливо в освітній простір закладу освіти.

Спочатку проаналізовано наукові дослідження вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо сутності поняття «адаптація», «соціалізація», «інтеграція», «інтеграція», «інклюзивна освіта».

Сьогодні термін «інтеграція» найчастіше вживається в широкому сенсі як надання людині з інвалідністю прав і можливостей брати участь у будь-якій спільній діяльності, соціальному житті разом з іншими членами суспільства, в якому вона живе. Крім того, прийнято розрізняти наступні види інтеграції: повну, комбіновану, постійну (часткову) і системну (тимчасову).

По-друге, аналіз нормативно-правової бази щодо забезпечення процесу інтеграції людей з інвалідністю свідчить про наявність достатньої кількості нормативно-правових актів, перевірок, пов'язаних із виконанням міжнародних зобов'язань України щодо створення та реалізації необхідної для цієї категорії освіти. На жаль, не всі аспекти адаптації, соціалізації та інтеграції інвалідів у суспільство, які передбачені нормативно-правовими актами, налагоджені та практично діють.

Підтверджено, що інтеграція та адаптація в науковому поширенні розглядається як взаємоперетворююча та нероздільна фаза одного входження інвалідів у соціальне та освітнє середовище, яке змінюється відповідно до потреб цієї категорії осіб. Сьогодні інклюзивна освіта потребує не лише реформування системи освіти, а й зміни суспільного ладу в цілому.

Підтверджено, що ефективність інтеграційних процесів забезпечується не лише адаптацією особистості до соціальних, соціально-економічних відносин, а й тим, що суспільство створює умови для задоволення спеціальних індивідуальних потреб. Основними принципами реалізації такої допомоги є: автономність; участь у громадській діяльності; забезпечення соціальних зв'язків; прийняття суспільством усіх індивідів незалежно від їхніх здібностей (соціального статусу, матеріальної підтримки, фізичного чи психічного здоров'я).

Шкільна освіта є важливим інструментом інтеграції учнів з обмеженими можливостями. Функціонування інклюзивного освітнього середовища забезпечується зовнішніми (створення умов для реалізації набутих у школі знань, умінь і навичок; досвід емоційно-чуттєвого зв'язку зі світом і творчої активності в активній громадській діяльності) та внутрішніми факторами (підкреслення організація освітнього процесу, що відповідає освітнім потребам усіх людей з обмеженими можливостями).

По-третє, на основі даних, отриманих у нашомк дослідженні, було зроблено висновок, що учні з нормальним психологічним розвитком

позитивно ставляться до перебування в одному навчальному середовищі з людьми з обмеженими можливостями. Серед характеристик перебігу процесу спілкування з цією категорією учнів вибір спілкування надається особам, які мають порушення у роботі опорно-рухового апарату, зору і слуху.

Виявлено відсутність соціальної дистанції між учнями-інвалідами та іншими учнями, оскільки ця група інвалідів бере участь у спільних заходах школи, тобто наявна спільна діяльність.

Серед потреб учнів-інвалідів щодо їх успішної адаптації, соціалізації, інтеграції виділяються такі: покращення будівельного середовища школи; оснащення її технічними засобами для цієї категорії учнів (спеціальним програмним забезпеченням, технічними засобами); адаптованість навчально-методичного забезпечення освітнього процесу.

Серед основних бар'єрів, що створюють перешкоди для позитивної інтеграції інвалідів у освітній простір ЗО, можна виділити такі: комунікабельність у спілкуванні, психологічні бар'єри (замкненість, сором'язливість, уникнення помилок, емоційність, вольова спроможність);

По-четверте, результати констатувального експерименту довели необхідність покращення інтеграції учнів-інвалідів у освітнє середовище школи, що призвело до розробки відповідної системи роботи.

Нами були запропоновані: цикл соціально-педагогічних тренінгів з оптимізації комунікативних процесів в учнівському середовищі («Формування толерантності», «Я можу бути присутнім», «Різні можливості – рівні права»); використання «Кейс-технології».

Дане дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми інтеграції інвалідів у освітнє середовище школи. Безумовно, існує необхідність її подальшого розвитку за такими перспективними напрямками: навчання учнів, створення безбар'єрного будівельного середовища; підготовка вчителя до забезпечення процесу інтеграції учнів-інвалідів (інклюзивна компетентність).

Схожість

Джерела з Інтернету

578

1	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1498/1/%d0%9d%d0%be%d0%b2%d0%b3%d0%be%d1%80%d0%be%d0%...	9.19%
2	http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/1609/1/3_2019.pdf	2 джерела 2.52%
3	https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/10323/1/%d0%9c%d0%b0%d0%b3%d1%96%d1%81%d1%82%d0%...	2 джерела 1.36%
4	http://luguniv.edu.ua/wp-content/uploads/2016/03/chaikovskiy_dis.pdf	1.26%
6	https://vseosvita.ua/library/inkluzivna-osvita-vimoga-casu-stvorena-akisnogo-osvitnogo-seredovisa-zagalnoosvitnog	40 джерел 1.08%
7	http://hpc.msu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D1%82%...	1.07%
8	https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/Monohr2022-viddil-istorii-ta-fil.-osvity.pdf	5 джерел 0.79%
10	http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/27098/1/konferenc.pdf	0.6%
11	http://lib.iitta.gov.ua/719179/1/%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%...	2 джерела 0.56%
12	https://pdfslide.tips/download/link/-376159-.html	0.53%
13	https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9311/%d0%9c%d0%b0%d0%ba%d1%83%d1%81%d1%96%d1%8...	11 джерел 0.5%
14	http://uchika.in.ua/navchaleno-metodichnij-posibnik--za-zag-red-kolupayevoyi-a-a-k-v3.html	8 джерел 0.49%
15	https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22348/3/2021.pdf	0.49%
16	https://kompkd.rada.gov.ua/uploads/documents/33767.pdf	0.48%
17	https://ua-referat.com/uploaded/normativno-pravove-zabezpechennya-diyalnosti-asistenta-vchite/index1.html	5 джерел 0.47%
18	http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/34007/Conference%20Actual%20problems%20of%20orthopedics.pdf	0.46%
19	https://fspu.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/07/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%BD%D1%96%D1%8...	0.44%
20	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Inkluzivne_osvitn_seredovische/2019_19_1.pdf	5 джерел 0.43%
21	http://dspace.vspu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5315/NZ_2019_27.pdf?isAllowed=y&sequence=1	2 джерела 0.42%
22	https://rshu.edu.ua/images/afto/d_002_2.pdf	2 джерела 0.42%

23	https://core.ac.uk/download/pdf/132487725.pdf	3 джерела	0.41%
24	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/VSEI/6.2_Zbirnik_inkluzia_2017.pdf	3 джерела	0.39%
25	https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/01/Organizatsijni-zasady-diyalnosti-asystenta-vchytelya.pdf	3 джерела	0.38%
26	https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3082/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D1%96%D0%BD%D0%...		0.38%
27	http://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8092/Inclusive%20education_Zbirka_2020_mirror_fields%20...		0.36%
28	http://lib.iitta.gov.ua/7270/1/%D0%94%D1%96%D1%82%D0%B8_%D0%B7_%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B...	10 джерел	0.35%
32	https://www.naurok.com.ua/zbirnik-chudo-chado-abo-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-rol-irc-u-zabezpechenni-efektivno...		0.32%
33	https://www.sites.google.com/site/berestivskazos/biblioteka/osvita-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami	23 джерела	0.32%
34	https://fdo.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/Visnyk-TSentru-2023-1.pdf		0.3%
35	http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/24975/1/%D0%A7%D0%B5%D1%87%D0%BA%D0%BE_%D0%B4%D0%B8%D1%81...	6 джерел	0.3%
37	http://www.ndu.edu.ua/storage/2019/zbinnik_materialiv_14.05.19.pdf		0.29%
38	https://kpmk.wordpress.com/metod	2 джерела	0.29%
39	https://8be87d1b-25b7-4c41-a846-c38762f65d2b.filesusr.com/ugd/163cf4_7c983da78dd14f219c036de9ce943df7.pdf	2 джерела	0.29%
40	http://dspace.mdu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1069/1/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D1%96%D0%BD%D0%BE%D0%...	2 джерела	0.27%
41	http://lib.iitta.gov.ua/715878/1/%D0%B7%D0%B1%20%D1%96%D0%BD%D1%82-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84...	4 джерела	0.27%
42	http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1627/1/Inkloozivnaosvita.pdf		0.25%
43	https://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3736/1/%D0%90%D0%ba%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%bb%20%D0%...	2 джерела	0.25%
44	http://koippo.in.ua/arhiv/druk/273_17.pdf		0.25%
45	https://kmd.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/09/nush-osoblyvosti-orhanizatsiyi-osvitnoho-protsesu-uchniv-po...	2 джерела	0.24%
46	http://moippo.mk.ua/attachments/article/4572/%D0%94%D1%96%D1%82%D0%B8%20%D0%B7%20%D0%BE%D1%81...	2 джерела	0.24%
48	https://ksptsr.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/71/2019/11/%D0%A2%D0%95%D0%97%D0%98-%D0%94%D0%9E...	6 джерел	0.23%
49	https://pdfslide.tips/documents/-f-f-2-ff.html	25 джерел	0.23%

50	http://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/12829/1/%d0%9c%d0%be%d0%bd%d0%be%d0%b3%d1%80%d0%b0%d1%8...	0.23%
51	https://ddpu.edu.ua/images/stories/news/specrada/1920211120/Shevchenko/dis_Shevchenko.pdf	0.22%
52	http://shag.com.ua/profesijno-tehnichna-osvita-ukrayini-v6.html	0.22%
53	https://dglb.nubip.edu.ua/server/api/core/bitstreams/17ffbcee-fb88-4f70-9104-95edcb82cf40/content	0.21%
54	https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5236/1/Med_Soc_Problemi_Kniga_Timchik.pdf	0.21%
55	http://lib.iitta.gov.ua/716978/1/%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE-%D0%BC%D...	0.21%
56	https://nni3.naiu.kiev.ua/files/kafedry/ogp/PosibnikORPPDNP.pdf	22 джерела 0.21%
57	https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/45389	2 джерела 0.21%
58	http://khisr.kharkov.ua/files/docs/1334135814.doc	2 джерела 0.21%
59	http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2019/11/Ivanova.dis_.pdf	2 джерела 0.2%
60	https://er.chdtu.edu.ua/bitstream/ChSTU/1581/1/%d0%9c%d0%b0%d1%82%d0%b5%d1%80%d1%96%d0%b0%d0%b...	2 джерела 0.2%
61	https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/36223	4 джерела 0.2%
62	http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6631/Zbirnyk-naukovykh-prats-studentiv-ta-mahistrantiv-fakultet...	0.2%
63	http://koippo.in.ua/arhiv/druk/240_16.pdf	0.2%
64	http://novyi-starodub.edukit.kr.ua/osvitnya_programa	0.2%
66	http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/29802/1/Grubi%20T%2C%20Khyzhnyak%20D%2C%20Grechenko%20M.pdf	10 джерел 0.19%
67	http://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/4001/1/%d0%9a%d0%be%d1%80%d0%b5%d0%ba%d1%86%d1%96%d...	0.18%
68	http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6669/Psykholoho-pedahohichni-suprovid-ditei-z-intelektualnymy...	0.17%
70	http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/8484/1/Pet'ko%20(2015),%20p.%20315.pdf	0.16%
71	https://liceybilin.kowelrada.gov.ua/dokumentacziya/normatyvno-pravovi-dokumenty	6 джерел 0.16%
72	https://www.nusta.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%B...	2 джерела 0.16%
73	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Electronni_naukovi_vidannya/Inkljuzivne_osvitn_seredovische/zbirnik_ios_2022_2.pdf	0.15%

78	https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/81972	0.15%
79	https://vseosvita.ua/library/potencijnij-rozvitok-ditej-z-ooop-132673.html	0.15%
80	http://repository.mdu.in.ua/jspui/bitstream/123456789/3588/1/%d0%9a%d0%a0_%d0%a4%d0%be%d0%bc%d0%b5%20%d0%b8	2 джерела 0.15%
81	https://uu.edu.ua/upload/Nauka/Novini/Actualni%20problemi_konferentsiya/2020/XX/inkluzija20_1.pdf	0.15%
82	http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/6195/1/%d0%9a%d0%b0%d0%bb%d0%b0%d1%88%d0%bd%d0%b8	3 джерела 0.15%
83	https://ips.ligazakon.net/lzviewservice/document/fast/JH2OZ7LA?afterText=%3C%2Fdiv%3E%3C%2Fbody%3E%3C%2F	6 джерел 0.15%
84	http://academy.gov.ua/pages/dop/137/files/60d988d8-f7ce-4b5e-82b1-53a7868cca23.pdf	27 джерел 0.15%
85	http://vin-ocssdm.com.ua/docs/postanovi/2018/Rozp%20275-r_2017%20plan%20pririt%20dii%20Uriadu.doc	6 джерел 0.14%
86	https://naurok.com.ua/stattya-inklyuzivna-osvita-yak-odna-z-umov-socialno-adaptaci-ditej-z-osoblivimi-potrebami-32172.html	0.14%
87	https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/12/07/zmin-do-zupro-vishchu-osvitu-122018.docx	0.14%
88	http://hist.km.ua/uploads/tezu_2012.pdf	0.14%
89	http://cmsps.edukit.kr.ua/normativna_baza	0.14%
90	https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/32670/1/Sozpedagogy_2020.pdf	0.14%
91	https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/12123	0.14%
92	http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/3462/1/%d0%9a%d1%80%d0%b0%d1%81%d0%be%d0%b2%d1...	0.14%
93	http://eprints.zu.edu.ua/20469/1/Prof_pidg_2015.pdf	2 джерела 0.14%
95	https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A-2021-...	0.14%
96	http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/89/107	0.14%
97	https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20713/3/Osn_prakt_diiIn_fiz_terapii.pdf	0.14%
98	http://www.univer.km.ua/doc/dis_yarmolinska.pdf	0.14%
99	http://uchika.in.ua/metodist-inklyuzivna-osvita-naukovi-zasadi-problemi-ta-perspek.html	0.14%
102	https://znayshov.com/FR/8364/310.pdf	0.14%

158	http://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/issue/download/127/38	0.07%
159	http://nlip.udpu.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/PS-osvita-psihofiz.pdf	0.07%
160	https://docplayer.net/81076228-Zbirnik-naukovih-prac-1-41.html	0.07%

Джерела з Бібліотеки

38

5	Студентська робота	ID файлу: 1016166493	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	1.24%
9	Студентська робота	ID файлу: 1016165622	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.68%
29	Студентська робота	ID файлу: 1015629607	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.34%
30	Студентська робота	ID файлу: 1009667480	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.32%
31	Студентська робота	ID файлу: 1006642623	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.32%
36	Студентська робота	ID файлу: 1016046673	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	0.3%
47	Студентська робота	ID файлу: 1004245812	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.23%
65	Студентська робота	ID файлу: 1009853213	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.19%
69	Студентська робота	ID файлу: 1015632248	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.17%
74	Студентська робота	ID файлу: 1014873890	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.15%
75	Студентська робота	ID файлу: 1013551253	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.15%
76	Студентська робота	ID файлу: 1015691147	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.15%
77	Студентська робота	ID файлу: 1014425885	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.15%
94	Студентська робота	ID файлу: 1013010191	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.14%
100	Студентська робота	ID файлу: 1015700914	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.14%
101	Студентська робота	ID файлу: 1015767125	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.14%
104	Студентська робота	ID файлу: 1009202644	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.14%
105	Студентська робота	ID файлу: 1016090809	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.14%

119	Студентська робота	ID файлу: 1016088581	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.14%
127	Студентська робота	ID файлу: 1010127800	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.1%
129	Студентська робота	ID файлу: 1016111549	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.09%
130	Студентська робота	ID файлу: 1014355215	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 9 Джерело	0.09%
135	Студентська робота	ID файлу: 1015635137	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.08%
136	Студентська робота	ID файлу: 1014198270	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.08%
138	Студентська робота	ID файлу: 1015993945	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve... 2 Джерело	0.08%
139	Студентська робота	ID файлу: 1015240121	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.08%
152	Студентська робота	ID файлу: 1009656226	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.07%
161	Студентська робота	ID файлу: 1014674545	Навчальний заклад: Open International University of Human Deve...	0.07%